

O politică a limbajului pentru a vorbi limbajul politicii

Motto:

*Limbajul nici măcar nu este făcut pentru a fi crezut,
ci pentru a supune și a-i face pe ceilalți să se supună.*

– Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Mii de platouri*

„Presupunând că Adevărul e o femeie, nu-i oare întemeiată bănuiala că toți filosofii, în măsura în care au fost dogmatici, s-au priceput prea puțin la femei?”¹ Presupunând că Limbajul e (și) o chestiune de politică, nu-i oare întemeiată bănuiala că toți filosofii, în măsura în care s-au ocupat doar de semantică, s-au priceput prea puțin la politică? Dimensiunea conectivă între limbaj și politică², ce face posibilă modularea ironiei lui Nietzsche, subîntinde proiectul lucrării de față – scoaterea ei la iveală este miza încercărilor mele. Teza pe care vreau să o susțin este că performativul nu eșuează la limita explicitului sau al explicabilului, ci se continuă în mediul de desfășurare al unui discurs indirect sau implicit, poate chiar al unui non-discurs, care, cu toate că e circumscris sferei non-dicibilului, „spune” multe.

Dacă am început cu o presuposiție, de dragul simetriei, voi continua cu îndepărtarea uneia sau, cel puțin, cu punerea ei sub semnul întrebării. Mă refer aici la presuposiția criticată și de Austin, și anume aceea conform căreia o afirmație nu poate decât să descrie o anumită stare de lucruri într-un mod adevărat sau fals – cu alte cuvinte, este vorba de a dejuca mecanismul „capcanei descriptiviste”. Austin izolează un tip aparte de enunțuri, care satisfac simultan o serie de condiții: „ele nu «descriu», nu «vorbesc despre», nu constată ceva, nu sunt «adevărate sau false» [și] enunțarea propoziției [lor] este, sau face parte din, efectuarea unei acțiuni, despre care, iarăși, nu s-ar afirma *în mod normal* că se spune, sau spune «pur și simplu», ceva”³.

Exemplul cel mai la îndemână este cel al căsătoriei: „Da (iau în căsătorie pe...)”, spus în timpul ceremoniei de căsătorie. Acest enunț nu descrie o situație factuală, nu afirmă producerea unei acțiuni și nici nu are valoare de adevăr. Aici, a enunța propoziția înseamnă a o face – spunând „Da, vreau” în fața primarului devin participant în actul de căsătorie, nu doar un observator. Acest tip de enunț este denumit de Austin *enunț performativ*. Putem circumscrie

¹ Nietzsche, Fr., *Dincolo de Bine și de Rău*, trad. de Francisc Grünberg, Humanitas, București, 2011, p. 7.

² Trebuie distins de la bun început între *politică* și *politic*. Bufoneria ce trece drept „joc politic” nu este aici nicidecum avută în vedere. Prin *politică* am în vedere suma raporturilor de putere, supunere, control, organizare, subiectivare etc. ce traversează o societate de-a lungul întregilor ei structuri compatibile cu relația de guvernare.

³ Austin, J. L., *Cum să faci lucruri cu vorbe*, trad. de Sorana Corneanu, Paralela 45, Pitești, 2005, p. 23.

clasa performativelor în sfera *contractualului* („Las moștenire...”, „Pariez că...”) sau a *declarativului* („Declar război”) – Austin propune cuvântul „operativ” ca termen ce ar putea cuprinde sub incidența sa totalitatea performativelor.

O obiecție anticipată de Austin este următoarea: performarea unui act se poate realiza *nu* prin enunțarea de orice fel a cuvintelor necesare îndeplinirii lui, ci în alt mod. De exemplu, pot paria la cazinou, introducând o bancnotă în aparat, fără a rosti sau scrie cuvintele „Pun pariu pe...” și pariul să fie, totuși, efectuat. Austin răspunde că, deși enunțarea cuvintelor este, de obicei, *incidentul* principal în performarea actului, totuși, aceasta nu este singurul lucru necesar; cu alte cuvinte, a enunța, verbal sau scris, grupul de cuvinte specific unei situații date („Pun pariu...”) este o condiție necesară, dar nu suficientă. Trebuie să existe, pe lângă asta, un *concurș circumstanțial* potrivit și, totodată, este necesar ca cel care vorbește sau celelalte persoane să performeze și anumite *alte* acțiuni, „fizice” sau „mentale” sau chiar actul de a enunța și alte cuvinte. Astfel, „pentru ca un pariu să fie angajat, este în general necesar ca oferta pariului să fie acceptată de către cealaltă parte (care trebuie să facă și ea ceva, cum ar fi să spună «Suntem înțeleși»)”⁴. Pe scurt, pariul făcut la un aparat din sala de jocuri a cazinoului este, după Austin, un *act nereușit* sau, cel puțin, un alt tip de act, dar nu un pariu.

Totuși, este vorba despre cu totul altceva atunci când îmi „pariez” banii la un joc de noroc? Nu este asta tot o formă de pariu? De ce am cataloga un astfel de act ca fiind „nereușit” sau „nefericit” când rezultatul este același ca în cazul unui pariu ce urmează „procedura”? Înainte de a încerca să răspund la această întrebare, voi trece în revistă clasele de nereușită pe care Austin le identifică, încercând să lărgesc această taxonomie a rateului, criticând-o în același timp. Mă voi folosi în acest sens de conceptul de *cuvânt de ordine*, propus de Deleuze și Guattari, care, aducând cu sine o întreagă hartă conceptuală⁵, va reconfigura, sau, cel puțin, va lărgi aria de impact a performativului, accelerând fluxul subiacent existent între limbaj și politică.

Spuneam că trebuie să existe, pe lângă enunțarea cuvintelor ce constituie performativul, o serie de circumstanțe potrivite și anumite comportamente din partea celorlalte persoane ce iau parte la situația socială. Când una dintre aceste condiții nu este îndeplinită sau este îndeplinită insuficient, avem de-a face cu un enunț performativ *nefericit* [*unhappy*]. Teoria *Nereușitelor* [*Infelicities*] este „teoria lucrurilor care pot fi greșite și se pot întâmpla prost cu ocazia unor

⁴ Austin, *op. cit.*, p. 29.

⁵ Am putea spune întregul *rizom*, dar elaborarea acestui concept nu intră în scopul lucrării de față.

astfel de enunțuri”⁶. Austin enumeră, declarat în mod non-exhaustiv, următoarele condiții de reușită ale performativelor:

- (A. 1) *Trebuie să existe o procedură convențională acceptată, cu un anumit efect convențional, procedură care să includă enunțarea unor anumite cuvinte de către anumite persoane în anumite circumstanțe, și apoi,*
- (A. 2) *persoanele și circumstanțele respective trebuie, într-un caz dat, să fie potrivite pentru invocarea procedurii respective.*
- (B. 1) *Procedura trebuie executată de către toți participanții, atât corect, cât și*
- (B. 2) *complet.*
- (Γ. 1) *Dacă, așa cum e cazul de regulă, procedura e destinată uzului unor persoane care nutresc anumite gânduri ori sentimente sau e menită să declanșeze un anumit comportament de partea vreunui participant, atunci persoana care participă la procedură și astfel o invocă trebuie să nutrească efectiv acele gânduri ori sentimente, iar participanții trebuie să aibă intenția de a se comporta în consecință, și apoi*
- (Γ. 2) *trebuie să se comporte cu adevărat în consecință.*

Folosirea literelor latine și a celor grecești marchează o diferență de nivel sau de natură între condiții: încălcarea primelor patru reguli, de tipul A și B, califică un act drept *nereușit*, el nu se petrece, nu devine efectiv. În schimb, încălcarea celorlalte două reguli, de tipul Γ, nu anulează un act, ba dimpotrivă, acesta este îndeplinit, însă printr-un abuz de procedură. Austin denuște, pe de-o parte, nereușitele ce intră în categoria A.1-B.2 *rateuri* [*misfires*], în timp ce, pe de altă parte, nereușitele din categoria Γ sunt numite *abuzuri* [*abuses*]. Un enunț performativ este un rateu atunci când procedura invocată este prost îndeplinită și astfel anulată; de exemplu, când mă căsătoresc cu o lampă sau când închei un pariu cu un măgar sau când botez religios un copil din postura de grădinar al bisericii. În toate aceste situații actul este *nul*. În cazurile de tip Γ, actul este nereușit întrucât este „pretins” [*professed*] și nu autentic, „fără substanță” [*hollow*] și vid [*empty*], fără a fi, totuși, lipsit de efect. O „promisiune” pe care nu intenționez să o țin este un astfel de act, un abuz de procedură. Searle, în analiza actului ilocutionar al promisiunii, identifica a patra regulă, „P trebuie să fie rostită numai dacă S intenționează să facă A”⁷ (unde „P” este enunțul promisiunii, „S” agentul care promite și „A” conținutul promisiunii), ca fiind *regula sincerității*, care dă seama de distincția importantă între promisiuni sincere și „promisiuni” nesincere, unde ghilimelele marchează tocmai eșecul performativului în discuție.

Există o distincție de grad între nereușitele din categoria A.1-B.2: în ambele cazuri A vorbim despre o *invocare ratată* a unei proceduri, fie pentru că ea nu există, fie pentru că ea este aplicată în contextul nepotrivit – nereușitele de tip A sunt denumite de Austin *invocări ratate*

⁶ Austin, *op. cit.*, p. 33.

⁷ Searle, J., *Ce este un act de vorbire*, trad. de Alexandru Dragomir și Mihail-Valentin Cernea, p. 16.

[*misinvocations*]. În mod specific, nereușita de tip A.2 este o *aplicare ratată*. Cazurile B circumscriu domeniul *execuțiilor ratate* [*misexecutions*], întrucât aici „procedura e în regulă și poate fi aplicată fără probleme, dar ratăm execuția ritualului, cu consecințe mai mult sau mai puțin serioase”⁸. Clasa B.1 este a *neregulilor* [*flaws*], în timp ce clasa B.2 este a *piecicilor* [*hitches*]. Austin insistă din capul locului că identificarea precisă a unui act ratat cu unul dintre aceste tipuri de rateu este un deziderat ce-și găsește cu greu sau chiar deloc traducerea în fapte, în sensul în care un asemenea act încalcă probabil mai multe reguli sau poate fi interpretat ca încălcând o regulă sau alta, în funcție de optica analizei. Pentru a reveni la exemplul cu „pariul” făcut la jocul de noroc, s-ar putea spune că e vorba despre o neregulă, așadar de o nereușită de tip B.1, întrucât nu există o altă persoană care, în contextul potrivit, să spună „Accept pariul” sau „S-a făcut”, astfel că procedura este executată incorect. Însă, la fel de bine s-ar putea observa că înseși circumstanțele pentru încheierea unui pariu sunt nepotrivite, deoarece procedura convențională acceptată stipulează că trebuie să mai existe cel puțin o altă persoană pentru ca pariul să devină efectiv, ceea ce înseamnă că nici măcar nu se poate vorbi de existența unei proceduri care să fie într-un fel sau altul aplicată (A.1). Dar, am putea să ne întrebăm, e aici chiar atât de puțină lume precum pare?

O sală de clasă, două duzini de copii, o învățătoare la vârsta a doua în fața lor, predând o regulă de gramatică – limbajul traversează întregul asamblaj social și determină o sumă nedefinită de raporturi între subiecți. Ce livrează limbajul? Ce se livrează pe sine în limbaj, prin limbaj? Cunoașterea? Există aici un pol ce concentrează și depozitează întreaga *epistêmê*, diseminându-se pe anumite coordonate semiotice în teritoriul încă non-gnoseo-polarizat? Cu alte cuvinte, este limbajul doar informativ și comunicativ? Acesta este primul postulat al lingvisticii împotriva căruia Deleuze și Guattari au îndreptat mașina de război din *Mii de platouri*⁹.

Învățătoarea nu operează un transfer de cunoaștere de la sine spre copii; ea „atrage atenția” asupra unor lucruri, dă ordine și comandă. Vocea ei nu e un canal de distribuție al cunoașterii, precis determinat și fără impact performativ – există multe șușoteli, multă rumoare în acea voce. În spatele acordului subiectului cu predicatul se aude, poate doar pentru o pereche anume de urechi, ceva de genul „Ionescule, ai face bine să reții și să iei notă bună, că altfel iar îl

⁸ Austin, *op. cit.*, p. 36.

⁹ Nu fără o urmă de umor și ironie, de acum înainte mă voi referi la cei doi autori prin sintagma „D&G”. Temeiul e simplu: *Mii de platouri* este un compositum de concatenări, un hibrid creat prin calchieri, un spațiu al multiplelor suprapuneri. Nu avem o situație de felul „autorul și platourile sale”, întrucât, atât Deleuze, cât și Guattari, și-au convers propriile interese epistemice și au fuzionat propriile stiluri în cel care acum constituie deliciul cititorului cărții. Putem spune că există o disoluție fecundă a lui D în G și viceversa până în punctul în care, plimbându-ne de-a lungul unui „platou”, D devine indiscernabil de G.

chem pe tac-tu la școală!” „Paraschivo, bagă la cap că dacă nu ți-ai luat adio de la bicicletă!” „Cască ochii și urechile, bă Mocane, că-ți promit că te pun să repeți clasa a III-a!” O amenințare subîntinde întreaga lecție, efortul pedagogic se desfășoară pe trama unor raporturi de putere. Glumind cu toată seriozitatea, e o mică clică de dictatori zgomotoși pe frecvența de jos a vocii lui Tanti Carmen, sergentul de gimnaziu.

„Unitatea elementară a limbajului – enunțul – este cuvântul de ordine. [...] Limbajul nici măcar nu este făcut pentru a fi crezut, ci pentru a supune și a-i face pe ceilalți să se supună.”¹⁰ Declarațiile în presă și în monitorul oficial, comunicatele poliției și ale guvernului, împărțirea silabusului de către profesor la începutul anului universitar – toate constituie ordine, ele dictează comportamente, creează un orizont al așteptărilor, stabilesc axe ale ascultării și supunerii. Voi arăta în ce măsură, în toate aceste acte, devine efectivă în mod instantaneu o *transformare incorporală*, dar să nu anticipăm.

Care sunt statutul și extensia cuvântului de ordine? „Nu este vorba de o origine a limbajului, deoarece cuvântul de ordine este doar o funcție-limbaj, o funcție coextensivă limbajului.”¹¹ Limbajul nu presupune altceva decât pe sine și nu putem identifica un punct de pornire non-lingvistic pentru că limbajul nu apare între senzație și spunere, ci se mișcă de-a lungul și de-a latul unei hărți construite din totalitatea enunțurilor. Limbajul își schimbă neîncetat vitezele pe circuitul propriilor mișcări. Esența limbajului nu e dată de faptul că pot comunica altcuiva ce am văzut, ci că, la rândul lui, acel altcineva poate transmite unui al treilea ceea ce am văzut, fără ca nici unul dintre ei să fi împărășit, în măsura în care acest lucru este posibil, experiența mea. Limbajul nu comunică un semn funcționând ca informație, ci transmite cuvântul funcționând ca un cuvânt de ordine.

„Celebrele teze ale lui Austin demonstrează cât se poate de clar că între acțiune și vorbire [...] există și niște raporturi intrinseci, între vorbire și anumite acțiuni pe care le realizăm enunțându-le (cel performativ: eu jur spunând «jur» etc.) și, în general, între vorbire și anumite acțiuni pe care le realizăm vorbind (cel ilocutoriu: întreb spunând «nu cumva...?»), promit spunând «te iubesc...», ordon folosind imperativul etc.).¹² Aceste raporturi imanente între enunțuri și acțiuni sunt numite *presupoziții implicite sau non-discursive*, distincte de supozițiile explicite prin care un enunț trimite la altul. D&G numesc *cuvânt de ordine* raportul oricărui

¹⁰ Deleuze, G. și Guattari, F., *Mii de platouri*, „20 noiembrie 1923 – Postulatele lingvisticii”, trad. de Bogdan Ghiu, Art, București, 2013, p. 100.

¹¹ Deleuze, G. și Guattari, F., *op. cit.*, p. 101.

¹² Deleuze, G. și Guattari, F., *op. cit.*, p. 102.

cuvânt sau enunț cu niște presupoziii implicite, altfel spus cu niște acte de vorbire care se împlinesc prin enunț și care nu se pot împlini decât prin acesta. Cuvintele de ordine nu sunt o categorie de enunțuri la modul imperativ, cum sunt poruncile explicite. Există o coordonată socială în orice cuvânt de ordine, în sensul în care actele corelate enunțurilor presupun o serie de obligații. „Te iubesc!” este un cuvânt de ordine, și încă unul insidios: promit foarte multe lucruri spunându-l și, în același timp, marchez un câmp destul de bine definit de așteptări pe care le am de la persoana căreia îi mărturisesc asta. Performativul este un *long-range character*. Împingând interpretarea spre limitele ei, am putea spune că în orice „te iubesc” există o mică amenințare cu moartea: dacă te iubesc, atunci am pretenția ca tu să te porți într-un fel anume, iar dacă nu respecti asta, consecințele pot varia de la a te ignora și a-mi înăbuși sentimentele pentru tine până la a te omorî.

Consecințele caracterului inevitabil social al enunțării sunt destul de ample. Asistăm la o dispersie a subiectului individual al enunțării într-o mulțime sau chiar într-o mulțime de mulțimi – EU nu devine nici măcar NOI, ci o întregă SOCIETATE. Conceptul pe care D&G îl propun pentru a susține teza subminării individualului enunțării este cel al *asamblajului colectiv* la care ar trimite orice enunț: „nu există contururi distinctiv nete, nu există mai întâi inserare a unor enunțuri diferite individualizate și nici articulare a unor subiecți diferiți ai enunțării, ci un asamblaj colectiv care va determina, ca decurgând din el, ca pe o consecință a sa, procesele relative de subiectivare, atribuirile de individualitate și repartizările lor variabile, instabile în interiorul discursului”¹³. Cum putem defini acest asamblaj colectiv?

Actele imanente limbajului, i.e. cuvintelor de ordine, operează o serie de *transformări incorporale* asupra corpurilor dintr-o societate, transformări ce constituie intensiunea asamblajului colectiv. „Corpul” trebuie înțeles în sensul cel mai general: corpul victimei, corpul condamnatului, corpul închisorii, corpul proprietății, corpul facultății, corpul valorilor, corpul dorințelor etc. Trebuie făcută distincția între *conținutul* corpului (fie el material, ca în cazul persoanelor, sau ideatic, în cel al valorilor) și *transformările incorporale* la care acesta este supus: corpul inculpatului rămâne același în boxa acuzatului, însă decizia instanței de judecată operează o transformare incorporală asupra lui, decretându-l condamnat. Acest atribut necorporal care se adaugă este exprimatul sentinței judecătorului. Mai precis, deși corpul rămâne același, Nicu Ferentari în carne, oase și persoană, devenirea necorporală din acuzat – probabil că ar fi putut fi achitat, s-ar fi putut întoarce la familie, prieteni, biserică și slujbă – în condamnat – bietul

¹³ Deleuze, G. și Guattari, F., *op. cit.*, p. 106.

Nicu trebuie să arunce multe priviri peste umăr și să fie deosebit de atent cu produsele de baie – se petrece la nivelul asamblajului colectiv. Paradoxal, transformările corporale nu modifică *per se* corpurile, dar codifică o serie de comportamente vis-à-vis de acele corpuri ce vor opera modificări substanțiale – nu e același lucru să fii în libertate (acuzat achitat) sau în închisoare (acuzat condamnat), totul decis în clipa de tensiune paroxistică a rostirii sentinței. Un cuvânt – și întreaga viață se schimbă, iată forța ilocutoriului și a performativului! Judecătorul nu descrie statutul juridic al acuzatului când rostește sentința, ci îi forjează destinul. Nu e nimic explicativ în asta.

Tranziția de la pace la război este o afacere de o clipă; un decret de mobilizare generală și transformarea corporală se petrece instant. Corpurile soldaților și ale civililor, ale instituțiilor și instrumentelor suferă o recodificare totală – din patrulă defensive în unități de atac. Granița devine primul front. Vedem, astfel, câteva caracteristici ale transformării corporale: a) instantaneitatea: odată rostit enunțul, ea devine efectivă; b) imediatitatea: în măsura în care nu înțelegem însuși limbajul ca pe o mediere; c) simultaneitatea enunțului ce exprimă transformarea și a efectului produs de acesta; d) posibilitatea de a localiza precis în timp și spațiu survenirea transformării: 20 noiembrie 1923¹⁴.

O altă dimensiune a noțiunii de asamblaj colectiv este indisociabilitatea de circumstanțele particulare. Atât Austin, cât și Benveniste, susțin că un enunț performativ nu înseamnă nimic în absența unor circumstanțe care să-l califice ca atare. Nu poți să pariezi oriunde, oricum și cu oricine. „Prostule!” nu e același lucru spus unui dușman, unui prieten, la bere, la prea multă bere, la meci, la seminar, în Parlament, în timpul rugăciunii. Quantumul asamblajelor este un *regim de semne* sau o *mașină semiotică*, care se multiplică și traversează o societate la un moment dat, astfel că vorbim de fiecare dată de niște regimuri mixte.

Încercând să determinăm mai bine funcția-limbaj a cuvintelor de ordine, a asamblajelor colective și a regimurilor de semne, vom vedea că acestea nu se confundă cu limbajul. Deși nu se află în relație de identitate cu acestea, totuși, ele îi afectează condiția de limbaj, altminteri el ar rămâne la stadiul unei pure virtualități. Cu ceva mai puține cuvinte și mai mult stil, am putea spune că n-am face prea multe lucruri cu vorbe.

¹⁴ Titlul „platoului” trimite la situația inflației galopante din Germania de după 1918. La 20 noiembrie s-a decretat că vechea *reichsmarck* nu mai era o monedă și a fost înlocuită cu o alta, *rentenmarck*, garantată printr-o ipotecă pusă pe ansamblul solului și al celorlalte active materiale deținute de către Reich. Deși această transformare semiotică afectează teoretic corpul pământului și al altor bunuri, ea este totodată o transformare corporală, de unde posibilitatea de a data în mod exact evenimentul.

După tot acest delir conceptual, ne putem întoarce la o întrebare pe care am lăsat-o în suspensie: e atât de puțină lume când mă joc la aparate la cazinou încât pot să spun că, de fapt, nu fac un pariu sau e unul nereușit? Intenția mea a fost de a inflama performativul până în punctul exploziei, tocmai pentru a acoperi și asemenea acte de (non)vorbire. Da, e adevărat, eu nu spun „Pariez această sumă, pe această miză...”, bag doar bancnota în aparat și, mai mult decât atât, nici măcar un „Mulțumesc!” nu mi se zice, ci doar mi se aprind câteva luminițe pe ecran înainte ca jocul să înceapă. Dar, uitându-mă mai bine, văd că pe aparat scrie: „Joacă și câștigă!” și chiar deasupra „Poți fi chiar tu cel care câștigă jackpot-ul!”. Cine e în spatele acestor cuvinte?

Teza mea este că avem de-a face aici cu niște cuvinte de ordine și cu un imens asamblaj colectiv de enunțare. „Joacă și câștigă!” este un cuvânt de ordine: îmi spune că, acceptând presuposițiile impuse de jocul respectiv și de cazinou în general, pot începe jocul și îmi pot încerca șansa. Răsturnând pariul, am putea spune că însuși faptul a de introduce bancnota în aparat este o traducere gestuală a unui „S-a făcut!”. Cât despre cel/cei care inițiază pariul, ei sunt acele persoane cu care nu intru în contact, care alimentează mașina pariurilor prin afacerea lor, cei care orchestrează transformările corporale presupuse de întreg discursul asamblajului colectiv de enunțare. Căci este o transformare corporală când citesc pe ecran „Credit: 10000” – banii mei, care înainte puteau fi folosiți pentru orice altceva, bani-de-mâncare, bani-de-pensie-alimentară, sunt acum bani-de-multiplicat-bani sau bani-de-pariu. Eu însumi devin parior, când, cu câteva clipe înainte, eram un simplu spectator sau în trecere sau un activist anticapitalist protestând în mijlocul cazinoului.

Vedem, așadar, că performativul funcționează și în regimuri non-discursive sau, cel puțin, într-unele unde discursivitatea e implicită, indirectă. Pot performa cu succes un act folosindu-mă de cuvinte de ordine, mai mult sau mai puțin explicite. O privire amenințătoare suficient de penetrantă face cât o mie de „Jeși!”. În contextul adecvat, această privire a funcționat ca un (ne)cuvânt de ordine, ca un gest-cuvânt, *ca și cum* s-ar fi spus ceva. Este această dimensiune a lui *ca și cum* de exclus din pragmatică? Urmând expresia fericită a lui D&G, putem spune că pragmatica este o politică a limbii. În politică există *discurs* și *gestică*. Dar poate că ceea ce trebuia subliniat era *discurs și gestică*. Distincția între ele nu e întotdeauna atât de tranșantă pe cât pare, există zone de suprapunere: discursul poate fi, pe alocuri, indiscernabil de gestică. Dacă vorbind facem ceva, poate că făcând ceva vorbim mai mult decât credem – *Cum să faci lucruri cu vorbe...puține*.

Robert Chiș-Ciure

Bibliografie

1. Austin, John Langshaw, *Cum să faci lucruri cu vorbe*, trad. de Sorana Corneanu, Paralela 45, Pitești, 2005.
2. Deleuze, Gilles și Guattari, Félix, *Mii de platouri*, trad. de Bogdan Ghiu, Art, București, 2013.
3. Nietzsche, Friedrich, *Dincolo de Bine și de Rău*, trad. de Francisc Grünberg, Humanitas, București, 2011.
4. Searle, John, *Ce este un act de vorbire*, trad. de Alexandru Dragomir și Mihail-Valentin Cernea.